

Välfärdsstat eller välståndsstat?

Av Erik Höök

Denna artikel har tillkommit i nära anslutning till en inom institutet pågående undersökning kring de starkt ökade offentliga utgifterna. Utredningen avser utgifternas utveckling under en längre period — närmare bestämt sedan åren strax före första världskriget. Under arbetets gång har det synts oss behövt att i något fall söka ytterligare förlänga perspektivet bakåt. Detta har främst gällt i fråga om socialpolitiken och denna artikel får ses mot den bakgrunden. Den presenterar inga egna rön inom socialpolitikens historia utan utgör blott ett försök att ur tillgängliga arbeten på detta område (av Heckscher, Höjer, Montgomery m. fl.) finna svar på några frågor som vi ställts inför.

Är åldringarnas försörjning relativt sett bättre i våra dagar än för 150 år sedan? Frågan är kryptiskt formulerad — och detta med avsikt. Ingen torde sålunda tveka om svaret, om vi något mer preciserat ställer frågan: Är åldringarnas ekonomiska situation på 1950-talet sämre eller bättre om man ser den i relation till förhållandena ett och ett halvt sekel tidigare? Men om vi i stället formar den på detta sätt: Har åldringarnas försörjning sedd i relation till andra åldersgruppers förbättrats under de sista hundra-femtio åren? Svaret är kanske då inte längre så givet.

Detta kan måhända synas enbart vara en lek med ord. Men i de skilda frågeformuleringarna inryms ett inte så oväsentligt problem, nämligen hur man skall betrakta vår socialpolitik. Ty hur skall man förklara vår berömda sociala reformpolitik om man till äventyrs — vilket för övrigt troligen är det riktigaste — nekande besvarar frågan, om åldringarnas försörjning har förbättrats jämfört med andra ålders- och befolkningsgrupper. Om vidare det här ifrågasatta förhållandet skulle ha en vidare giltighet så att t.ex. alla de medborgarkategorier, som vår nuvarande socialpolitik omfattar, inte skulle vara tillförsäkrade en större per capita-andel av samhällets totala resurser än det tidiga 1800-talets individer i motsvarande situation kunde påräkna att få disponera, inställer sig ganska osökt frågan om vår välfärdspolitik kan ges någon annan och vidare innebörd än att vi numera genom ett ökat välstånd kan avsätta absolut

sett större resurser för ifrågavarande ändamål än vad tidigare varit möjligt.

Det antyddes nyss att man troligen kan hävda den uppfattningen, att skillnaderna i försörjningsstandard mellan barn och åldringar å ena sidan och befolkning i yrkesverksam ålder inte var större i det tidiga 1800-talet än i våra dagar. Ovedersägliga belegg för en sådan uppfattning kan dock tyvärr inte framläggas, eftersom något material som kan utnyttjas för en mer exakt bestämning av dessa försörjningsförhållanden inte finns att tillgå. Men flera mer allmänna omständigheter och faktorer kan anföras som stöd för en sådan åsikt.

FÖRHÅLLANDENA I BÖRJAN AV 1800-TALET

Den tidigare delen av 1800-talet var en period som präglades av ett ovanligt starkt intresse för och en mycket livlig diskussion kring fattigvårdsproblemen. Det var ingen tillfällighet att Almqvist då skrev »Den svenska fattigdomens betydelse» och att långvariga och mycket ingående offentliga utredningar gjordes om fattigvårdsproblemen. De resultat och slutsatser som framkom av dessa ägnades stor uppmärksamhet i vida kretsar — med inlägg av exempelvis Geijer och Fryxell. Fattigvårdsfrågan stod även ständigt på riksdagarnas arbetsprogram, vilket efter hand resulterade i tillkomsten av 1847 års fattigvårdslag, som utgjorde en viktig milstolpe i vår socialpolitiska historia. Såväl tidpunkten för som vissa av anledningarna till detta lagstiftningsarbete är av visst intresse, då det gäller att belysa de inledningsvis resta frågorna.

Att döma av de handlingar som ingick i förarbetena till 1847 års lag uppfattades och diskuterades fattigvårdsfrågan till stor del som ett problem att finna vägar för att hjälpa arbetsföra befolkningsgrupper till att finna nya och bättre utkomstmöjligheter än de som stod till buds. Det var så att säga ett bonden »Paavo-problem» att vidga odlingsgränsen och att avtvinga den jord som redan låg under plog en bättre avkastning. I en växande befolkning var detta ett brännande problem. Att genom någon form av arbete bidra till att hålla nöden tillbaka framstod under de rådande förhållan-

dena som en alla åvilande skyldighet, vilket återspeglades i lagbestämmelserna om laga försvar och lösdriveri.

Detta problem skall emellertid med dessa erinringar lämnas åsido, då det i detta sammanhang ju är den andra sidan av fattigvårdsfrågan som är av intresse. Det är den sida som avser försörjningen och vården av de icke arbetsföra.

Förvisso är bilden av hur omvårdnaden av sjuka och fattiga liksom hur barnens och åldringarnas försörjning tedde sig i början av 1800-talet mycket mörk, när man ser på dessa förhållanden ur 1950-talets perspektiv. Men de hårda försörjningsvillkoren kan inte sägas ha varit något speciellt utmärkande för dessa grupper utan gällde överhuvudtaget för den övervägande delen av befolkningen. Och utgår man från den då gällande genomsnittliga levnadsstandarden i samhället torde, så långt man kan döma av tillgängliga handlingar, de hjälpbehövande gruppernas läge inte ha varit speciellt prekärt. I det tidiga 1800-talets svenska samhälle tycks nämligen ha funnits sådana socialpolitiska garantier för »trygghet mot nöd» — detta uttryck då uppfattat som garantier mot oförvållade onormala avvikelser från en allmänt rådande standard — som vi i dagens välfärdssamhälle säkerligen inte har någon anledning att se ned på. I dåtidens bondesamhälle, som innefattade den alldeles övervägande delen av befolkningen — fanns en samhörighet som gjorde, att försörjningen av gamla, sjuka, mentalt efterblivna etc. var en naturlig del av familjens och bysamhällets allmänna försörjningsproblem och som innebar att levnadsvillkoren för de olika arbetsoförmögna grupperna ganska automatiskt anpassades efter de villkor under vilka de arbetsföra levde. Att i detta system en ganska stark ömsesidighet i försörjningsansvaret gjorde sig gällande, vilket tog sig uttryck bland annat i att barnen tidigt sattes till arbete och att åldringar och efterblivna fick sig ålagda olika mer eller mindre krävande arbetsuppgifter, utgör ingen direkt inskränkning av den socialpolitiska trygghetsgarantin mot nöd. Ty dels var nog ett arbetsbidrag från dessa grupper en nödvändighet för att upprätthålla den allmänna standarden — även om vi i och för sig inte vill acceptera barnarbete torde vi väl dock, då valet står mellan ett visst mått av barnarbete och en så låg levnadsstandard för familjen som äventyrar bland annat barnens hälsa och möjlig-

heter att överleva, tvingas välja det förra alternativet. Och dels kan väl om t. ex. åldringarnas arbete — helt oberoende av om det var nödvändigt eller ej — sägas att det var en naturlig form av sysselsättningsterapi, som vi gärna skulle se att det fanns fler motsvarigheter till i våra dagars samhälle.

Om förhållandena inom de grupper som inte tillhörde jordbruksbefolkningen är det svårare att få en klar bild. Men mycket tyder på att det även för dessa gällde en »socialpolitisk» ordning, som gav en ganska stor trygghet mot nöd. En av Ulrich Herz utförd studie av de villkor, som dåtidens bruksbefolkning levde under, pekar på att det för denna industri-sektors del fanns ett ganska väl utvecklat välfärdssystem som gav goda garantier mot dåtida nöd.¹ Ungefär detsamma kan nog sägas i fråga om skråhantverket. Rotesoldaten, fogden, prästen, domaren m. fl. torde inte heller ha behövt riskera att vid sjukdom och ålderdom sakna en nödortftig bärgning.

I naturhushållningen som i hög grad även gällde inom grupperna utanför jordbruksbefolkningen, fanns ett starkt trygghetsmoment. Arbetarna på bruken exempelvis var i de allra flesta fall tillförsäkrade husrum och vedbrand, potatisland etc. även då de till följd av ålderdom eller sjukdom inte kunde utföra något egentligt arbete. Detta försörjningssätt erbjöd inte bara ett skydd vid eventuella penningvärdeförsämringar utan innebar även en viss standardföljsamhet i så måtto att naturaförmånerna anpassades efter hur folket i gemen levde på orten.

Från nutida utgångspunkter kan man förvisso peka på flera otillfredsställande drag i detta »socialpolitiska» försörjningssystem. För de utblottade, som ej hörde till någon bestämd gård eller familj, var någon form av rotering eller kringgång mellan hemmanen i byn eller socknen en ofta anlita försörjningsutväg; stod inte heller denna till buds återstod mestadels endast tiggeriet. I eftervärldens ögon framstår dessa former för omhändertagande av de fattiga som förödmjukande och inhumana. Fråga är emellertid, om en sådan bedömning historiskt sett är riktig eller rättvis.

¹ Förändringar i bruksarbetarnas levnadsförhållanden vid tiden för järnbrukens industrialisering. Stencil. Avhandlingen återgavs i vissa delar i en serie artiklar »Gamla Bruk» (Metallarbetaren 1944.)

Måste inte spørsmålet om humanitet — inhumanitet i dessa sammanhang även det ses i relation till de aktuella förhållanden, som rådde under de tider man studerar? Det är ju inte troligt att attityden till t.ex. roteringen i den tidens samhälle vare sig från de givandes eller tagandes sida alls liknar en nutida individs inställning till ett sådant system. Och man kan knappast bedöma graden av inhumanitet utan att veta något om dessa attityder. En annan sak som talar för stor försiktighet vid jämförelser av detta slag är svårigheten att väga förtjänster och nackdelar mot varandra. Hur skulle exempelvis vår tids omvårdnad av åldringarna — bestående av att vi sänder dem en penningssumma på posten och för övrigt i ett ganska stort antal fall lämnar dem till en djup isolering från arbetsliv och från andra samhällsgrupper — ha motsvarat det tidiga 1800-talets krav på en human åldringsförsörjning? Är det säkert att de åldringar som då levde skulle, om de fått välja, ha föredragit ett system av vår typ?

En senare tids kritiska inställning till det äldre hushållnings- och försörjningssystemet har även riktat sig mot den patriarkaliska ordning som förr gällde. Men också i detta fall är det allt annat än lätt att avgöra, hur befogade olika negativa bedömningar kan vara. Ofta har ju framförts, hur understundom en hård och hjärtlös inställning hos hufadern eller husbonden utlämnat hjälpbehövande åt en bitter misströstan och resignation inför en ohjälpt nöd. Det finns inga skäl betvivla att missförhållanden av denna art förekom, men det finns å andra sidan inga belegg för att det sociala normsystemet i det tidiga 1800-talets samhälle var sådant att grova och upprepade fall av förhärdelse mot ett uppenbart hjälpbehov kunde passera opåtalade och utan reaktion från omvärlden. För övrigt torde det även på denna punkt vara befogat med försiktighet i bedömandet och dömandet. Ty vilken hjärtlöshet är störst? Den som fanns hos äldre tiders genomsnittlige husbonde eller den form av kollektiv hjärtlöshet som poängterades av ett statsråd då denne trodde sig kunna förklara missförhållanden inom vår tids mentalsjukvård med att olika partier ansåg sig ha så få röster att vinna genom upprustningsåtgärder på detta område.

De ovan gjorda erinringarna kan inte sägas direkt bestyrka men väl allvarligt ifrågasätta om inte skillnaden i försörjningen av fattiga, åldringar

etc. mellan våra dagars och det begynnande 1800-talets svenska samhälle är en fråga mindre om olikheten i välfärd — fattad då som en trygghetsgaranti — utan mer om skillnader i välstånd. Denna likhet gäller givetvis dock inte på något sätt de former efter vilka de för olika välfärdsändamål behövlige resurserna togs ut och fördelades vid de skilda tidpunkterna. Själva organisationen som sådan kan inte gärna ges något eget värde ur välfärdssynpunkt. Förändringar i det socialpolitiska formsystemet skulle då i viss mån inte heller kunna tas som osvikliga tecken på att välfärden ökats eller minskats i samhället. Men om så förhåller sig, inställer sig här det inledningsvis antydda problemet hur man skall betrakta framväxten av vår moderna socialpolitik, ty det kan ju te sig ganska paradoxalt att välfärden inte skulle ha ökat under de 150 år som jämförelsen här avsett, trots den mängd av sociala reformer som under denna tid genomförts. Upplöses emellertid inte denna motsats om man kunde se de olika nytillkomna socialpolitiska åtgärderna som en anpassning av välfärdssystemet till ändrade förhållanden inom samhälls- och produktionslivet? Och fortsättningsvis skall här anföras några skäl för en sådan syn på utvecklingen av socialpolitiken.

HEMORTSRÄTTSPROBLEMET VÄXER FRAM

De äldre förhållanden, som vi i det föregående uppehållit oss vid, hänförde sig till en tid då den industriella och kommersiella omvandlingen av samhällslivet i stort sett ännu icke satt in. Men allteftersom produktions- och sysselsättningsstrukturen började förändras, fick detta mycket snart återverkningar på det rådande socialpolitiska försörjningssystemet. Dessa återverkningar torde i första hand ha sammanhängt med att den tidigare utpräglade stabiliteten i fråga om bosättning och sysselsättning så småningom började rubbas.

Dels försämrades därmed de faktiska möjligheterna att personligen se till och vid behov vårda anhöriga och tidigare anställda. Dels kan nog den här uppsplittringen i viss mån antas ha bidragit till olika attitydförändringar i samhället. Relationen mellan arbetsgivare och anställda blev efter

hand en annan och därmed följde nog även en annan inställning till bland annat de »socialpolitiska» frågorna. Dessa faktorer bidrog till att den naturliga försörjningsenheten, som tidigare i vissa avseenden kunnat omspanna en hel by eller ett helt bruk blev mer uppdelad och även fick en annan avgränsning.

Alltnog, med en ökande geografisk och yrkesmässig rörlighet minskade förutsättningarna för att det tidigare sättet för omhändertagande av gamla, föräldralösa barn etc. smidigt skulle fungera. Det började uppstå behov av kompletteringar till och justeringar av den gamla ordningen. En tidig förelöpare till de kommande anpassningsproblem, som utlöstes av den tilltagande rörligheten, återfinns inom gesällskapen. Redan under 1600- och 1700-talen hade de speciella försörjningsproblem vid sjukdom och olyckor, som gesällerna på grund av sina omfattande vandringar ställdes inför, lett till organiserandet av vissa enklare sjuk- och nödhjälpskassor. Detta var dock ett enstaka fall, som inte på länge fick några talrikare efterföljare.

Av större betydelse i detta sammanhang torde vara, att den vid framväxandet av den allmänna socialpolitiken så väsentliga frågan om hemortsrätten säkerligen kan antas emanera ur den stigande rörligheten i samhället. En orsak till den ökade rörligheten var den snabbare befolkningstillväxten men av större betydelse i detta sammanhang blev så småningom den begynnande omvandlingen av näringslivet. Husbondens och byalagens försörjningsplikt konstituerades ju av en stadigvarande intim arbetsgemenskap. Då denna gemenskap efter hand började uppläckras måste frågan om ändring i ansvaret för försörjningen av de fattiga snart inställa sig. Man kan kanske uttrycka saken så att med den ökade rörligheten framtvängdes en omprövning av huvudmannskapet för socialpolitiken. Och en viktig yttring av denna omprövning var just hemortsrättsproblemet.

I hospitals- och barnhusordningen från 1763 stadgades »at hwar Sockn skal föda sine fattige», men någon bestämmelse om till vilken socken en person skulle räknas fastställdes först 25 år senare. I en kungörelse från 1788 utsades sålunda, att den socken, där fattighjonet antingen haft eget hemman eller såsom inhyses- eller tjänstehjon senast varit i skatt anteck-

nad, borde vidkännas dess vård.¹ Under hela 1800-talet och sedan ända fram till våra dagar har frågan om hemortsrätt och försörjningsplikt varit ett ständigt återkommande problem i socialpolitiken. Och dessutom kan nog sägas, att i varje fall ända fram till senare delen av förra seklet en lösning av hemortsrättsfrågan var en primär förutsättning för att beslut om sociala åtgärder skulle kunna slå igenom i en praktisk och något så när effektiv tillämpning.

För den som blott helt flyktigt sysslat med socialpolitikens historia är de samband som rådde mellan hemortsrättsfrågans utveckling och de skilda socialpolitiska åtgärder som efter hand aktualiserades synnerligen svåra att överblicka. Närmast som en fråga till de historiker som arbetar på detta område skulle jag dock vilja framföra ett par synpunkter. Kan man inte med ett visst fog anse, att hemortsrättsproblemet intog en nyckelställning i den moderna socialpolitikens framväxt? Vad som betingade denna dess ställning skulle då vara, att dit koncentrerades frågan om kostnadsansvaret för den sociala hjälp som skulle ges. Och kan inte vidare de långvariga strider som stod kring denna fråga ses som ett uttryck för de stora svårigheterna, att i övergången till ett industrisamhälle och till penninghushållning finna en ny grund och nya vägar för kostnadsfördelningen?

I det äldre samhället fanns statliga, kyrkliga och privata socialinrättningar av skilda slag, men dessa torde kunna betecknas som en yttersta reserv, avsedd för dem som föll utanför det ordinära välfärdssystemet. De torde inte heller ha uppburits av ett kostnadsansvar i trängre mening, utan kan väl sägas mer ha växt fram ur välgörenhetens grogrund. Den betydelse detta inslag haft för utformandet av den moderna socialpolitiken får förvisso inte underskattas. Men därifrån kunde ju knappast erhållas en grund för organiserandet av ett allmänt stadigvarande försörjningssystem för utblottade gamla, barn etc. Därvid måste man i stället söka finna en anknytning till den tidigare bestående ordningen. Inom denna, som uppbars av husbonden — byn — socknen, fanns den form av individuellt kostnadsansvar som byggs upp av en intim gemenskap och person-

¹ Uppgifterna i dessa punkter hämtade från *G. Lindstedt: Öfversikt af den svenska fattigvårdens historia; Fattigvårdskommitténs betänkande 2: 2, Sthlm 1915, s. 49 och 55.*

lig kännedom. Vid försöken att fastställa hemortsrätten sökte man genomgående använda denna grund för kostnadsfördelningen. Förklaringen därtill var tydligen att man önskade förse skyldigheten att lämna en fattigvårdstjänst med vissa garantier för att den hjälpbehövande i mån av förmåga tidigare gjort eller i en framtid kunde tänkas »göra rätt för sig». Sådana bestämmelser som »senast i skatt antecknad», »senaste mantalskrivningsort» etc. anger vad som här åsyftas. Emellertid återspeglar dessa termer troligen inte blott eller kanske inte främst den uppfattningen, att den som får hjälp skulle haft att fullgöra vissa skyldigheter, utan även den föreställningen att anhöriga och arbetsgivare, som man presumerade borde återfinnas i en på angivet sätt definierad hemort, hade ett naturligt ansvar för en individs senare öden.

På denna punkt inställde sig emellertid en mycket besvärande komplikation. Samtidigt som det inte fanns något från den tidigare ordningen helt avvikande alternativ för fördelningen av försörjningsbördan undergrävdes genom den ökade rörligheten den psykologiska grunden för exempelvis socknens kostnadsansvar. Ty omflyttningen innebar ju att presumptionen om att den senaste skatte- eller mantalskrivningsorten utgjorde en viss garanti för att en förutsatt tidigare prestation av den hjälpbehövande gjorts inom ifrågavarande ort eller för att man där skulle återfinna de grupper som kunde tänkas känna ett solidaritetsansvar för den hjälpsökande, i allt större grad kom att sakna reel förankring. Det var från detta dilemma som svårigheterna att uppnå enighet om en bestämning av hemortsrätten härleddes. Hur man än utformade reglerna i detta avseende var det alltid att vänta, att socknarnas beredvillighet att ge understöd åt befolkningsskategorier som ofta växlat hemort skulle vara mycket sval. Och ofta omvittnade är ju hur kommunerna i just sådana fall försökte på varandra övervältra försörjningsskyldigheten. En sida därav var de ofta återkommande småfinurliga finterna för att få fattigvårdsfall ut ur socknen. Den andra sidan var att man på olika sätt ville försvåra en inflyttning av personer som kunde antas skulle komma att ligga kommunen till last.

Dessa föga tilltalande yttringar av tvisterna kring hemortsrätten må ha haft en större eller mindre reell vikt, men de utgjorde dock ett tecken på att man måste söka andra vägar för kostnadsfördelningen, än de som åter-

fanns i hemortsrätten, om man ville införa mer omfattande sociala reformer. Tidigt väcktes även tanken att någon form av försäkring vore en utväg ur hemortsrättsproblematikens dilemma. Sålunda framfördes redan vid 1817–18 års riksdag ett förslag att genom årliga avgifter för statorpare och med dem jämförliga arbetargrupper bilda tillgångar, från vilka man kunde bestrida de fattigvårdsutgifter som i en framtid kunde uppkomma. Liknande propåer återkom sedan med jämna mellanrum under resten av 1800-talet. Men en lösning efter sådana linjer var ännu inte möjligt — till synes i hög grad beroende på att penninghushållningen ännu var så föga utbredd. På socialvårdens område kunde man sålunda inte gå fram fortare än som var möjligt för bank- och försäkringsväsendet.

Socialreformer med starka försäkringsinslag kunde sålunda inte aktualiseras på allvar förrän avlöningar och betalningar mer konsekvent började avräknas i pengar. Även om många andra faktorer inverkade därvidlag så torde den här antydda omständigheten ha bidragit till att det dröjde till omkring sekelskiftet innan socialförsäkringen kunde föras in i vår socialvård. Och i och med att man slog in på denna väg löstes visserligen inte hemortsrättsfrågan, men den kom därigenom att få minskande betydelse. Den var inte längre ett allvarligt hinder i det socialpolitiska reformarbetet.

Att hemortsrättsfrågan ändock allt fortfarande finns kvar i fråga om socialvårdsfall och vållar otrevliga tvister mellan kommunerna påminns vi ju om med jämna mellanrum. Under senhösten 1959 gick exempelvis genom television och press skildringar om hur en niobarnsfamilj samt en zigenarfamilj om 16 personer skjutsats mellan olika mellansvenska kommuner, som alla försökte undgå kostnaderna för dessa familjers försörjning.

Är de här gjorda tolkningarna riktiga så skulle nyheten med den moderna socialpolitiken mindre vara att den var en välfärdspolitik utan mer att den fann sådana administrativa former och ett system för kostnadsansvaret, som var anpassat efter de nya samhällsförhållanden som hade inträtt och som kunde ge en trygghetsgaranti även i ett samhälle kännetecknat av en förhållandevis stark geografisk och yrkesmässig rörlighet.

Här skall inte utvecklingen av denna nya socialpolitik närmare beröras, men några reflexioner rörande ett par drag i de för denna politik så betydelsefulla socialförsäkringarna skall avslutningsvis framföras.

Genom försäkringsformen kunde man bygga på ett slags individuellt kostnadsansvar, som i stort inte väsentligt avviker från det som utgjorde den reella grunden för det patriarkaliska försörjningssystemet. Men samtidigt kunde med försäkringen detta kostnadsansvar göras lokalt obundet. Hemmans-, socken- och landskapsgränserna, över vilka flyttningarna blivit allt talrikare, miste sin betydelse för försörjningens ordnande. Men även i försäkringen — i den delvis med skatter finansierade form som förekommer hos oss — måste finnas en hemortsrätt. Denna hemortsrätt kunde med hänsyn till befolkningens flyttningar inte göras snävare än att den inneslöt alla medborgare i riket. Den begränsning av försörjningskyldigheten detta innebar i förhållande till icke svenska medborgare vållade inga olägenheter så länge den utrikes omflyttningen inte var av någon större omfattning. Men efterhand som dessa flyttningsströmmar har ökat, har ett behov uppkommit att justera och reglera denna hemortsrätt efter de nya förhållandena. Vi har sett hur en tilltagande inter-nordisk rörlighet utlöste en sådan anpassning, vilken utan större slitningar kunnat åstadkommas tack vare en betydande överensstämmelse i fråga om standard, socialpolitik etc. mellan vederbörande länder. Men om arbetsmarknadsförhållandena utvecklar sig i den riktningen att det uppstår ett starkt samordningsbehov med en vidare krets av länder, kan vi även då hoppas på att finna en smidig lösning eller är det då anledning befara att vi står inför ett lika svårlöst och segslitet problem som 1800-talets svenska hemortsrättsproblem.

Rubrikens fråga välfärdsstat eller välståndstat avsåg närmast problemet om i vilket av dessa avseenden det kunde sägas föreligga en skillnad mellan det tidiga 1800-talets och våra dagars svenska samhälle. Ur det internationella perspektiv, som nyss antyddes, saknar denna fråga intresse, men den bestämning som väl i det sammanhanget bör ges vårt nuvarande samhälle i socialpolitiskt avseende — välfärdsstat *och* välståndstat — kan antyda en svårighet för eventuella intereuropeiska samordningssträvanden. Våra uppfattningar om välfärd är relaterade

till den standard, det välstånd som råder i vårt samhälle. Om vi ställs inför behovet att få fram trygghetsgarantier med en vidare geografisk utsträckning och som även skulle omfatta medborgare i länder med ett lägre välstånd, är vi då beredda att eventuellt modifiera våra krav på välfärd? Och är vi då villiga att acceptera den tendens till utjämning av regionala inkomstlikheter som delvis torde följa av en utvidgning av den socialpolitiska ramen?